

recipiendas destinatum. — *Sensatio* est affectio vitalis quaedam sensorii, animali exhibens aliquid extensum et resistens, ipsi praesens. — *Sensus* est facultas experiendi sensationes.

2) Sensus et sensatio nequit haberi in corpore solo, quantumvis organo, sed solum in vivente; habetur enim a) materialis modificatio organi ab agente externo, et b) hujus impressionis experientia ab animali, i. e. a composito ex anima et corpore.

3) De natura corporum non agitur hic, sed solum de existentia; intelligimus hic *corpus*: aliquid extensum (quod realiter spatium divisibile occupat) et resistens (quod impedit alteri occupationem simultaneam ejusdem spatii).

4) *Prout est affectio subjecti*: sensatio potest considerari quatenus est subjecti affectio, vel quatenus est objecti externi repraesentatio.

Certo constat: sensus externus praebet intellectui (conscientiae) materiam iudicii immediati infallibilis.

Prob. Testimonium sensus externi, prout est subjecti affectio, falsum esse nequit; *a.* sensus externus..., testatur nos esse extensos et resistentes, i. e. habere corpus; *e.*

Ad maj. Sensatio externa, prout est subjecti affectio, est objectum sensus intimi; *a.* hic non fallitur; *e.*

Prob. min. per part. 1) extensos. Per sensum intimum nobis certo constat: a) nos diversas sentire in nobis affectiones v. c. caloris, frigoris; — b) has modificationes sentiri a nobis in diversis spatii partibus; — et nos ipsos ita affectos sentiri in variis partibus spatii; — c) has affectiones et nos illis affectos sentiri a nobis in partibus continuis spatii; — *a.* diversas spatii partes occupare, est esse extensum; *e.*

2) *resistentes.* Per sensum intimum nobis certo constat, in aliquibus sensationibus externis, v. c. tactus, partem quamvis nostri extensi resistere alteri ejusdem parti, et esse illi impenetrabilem; *e.*

Coroll. 1^m Eodem sensu intimo nobis constat nos non habere sensationes seu perceptiones sensibiles externas, nisi quae ad 5 reducuntur genera: visum, auditum, gustum, odoratum, tactum.

Coroll. 2^m Has diversas perceptiones haberi in diversis, iisque constanter eisdem partibus corporis, et non aliis; *e.* 5 haberi sensoria.

Propositio 30.

Sensationes corporum, quae dantur in nobis, operationi Dei, corporibus non existentibus, tribui non possunt.

Notiones. *Sensationes...* prout sunt repraesentativae corporum aliorum extra nos.

Tribui non possunt: ita explicari causa, cur corpora nobis repraesententur, non potest, ut corpora ipsa non existant, sed Deus omnipotens in nobis ipse eas producat repraesentationes, i. e. ita ut possibile sit corpora non existere, dum nobis apparent subjective.

Prob. Si has sensationes quales habemus (universaliter, naturaliter, primitive, invincibiliter) Deus produceret, corporibus non existentibus, naturam rationalem universam *in errorem invincibilem artificiose* impelleret; *a.* hoc repugnat ejus veracitati, bonitati, sapientiae; *e.*

Prob. maj. per part. 1) in errorem. Hae repraesentationes quales in nobis sunt, exhibent nobis realitates: a) ut a nobis distinctas, — b) ut nostrarum repraesentationum causas, vel saltem occasiones, — c) ut excitantes in nobis motum appetendi, fugiendi, horrendi; — *a.* haec omnia essent falsa; *e.*

2) *invincibilem.* Persuasio illa de objectivitate corporum est una ex illis adhaesionibus naturalibus, primitivis, de quibus supra; quam neque deponere possumus, nisi renitendo positive, et ad brevissimum quidem tempus; quae tanta cum evidentia adest, quanto de ulla re haberi potest; *e.*

3) *artificiose.* Deus saltem potuisset liberam suam omnipotentem operationem aliquo modo nobis manifestare; *a.* nullo modo manifestat, nec manet nobis medium eam suspicandi; *e.*

Ad maj. (potuisset). a) libertas actionis manifestatur per modum variabilem in agendo; — b) omnipotentia per modum independentem.

Ad min. (non manifestat). a) sensationes secundum necessarias quasdam leges ex parte objectorum produci videntur; — b) saltem indirecte a nobis pendent, quatenus pro lubitu organo nostris utimur, vel non, et sensationes habemus, vel non.

Prob. min. per part. 1) repugnat veracitati omnis falsitas scienter et volenter alii imposita, praesertim si invincibiliter.

2) *repugnat bonitati* talis praesentatio plurimarum occasionum malum physicum patendi, et in malum morale ejusque poenas incidendi; praesertim si hujus praesentationis nulla rationabilis sufficiens datur causa, et malus praevideatur ac voluntarie procuratur effectus; — *a.* ita esset si...

3) *repugnat sapientiae*: a) operari sine fine digno; *a.* hujus Dei operationis nullus est finis Deo dignus; *e.*

prob. min. Finis ille esset aut ut homo Deum laudet ob falsam suam persuasionem, aut ut homo delectetur per eam, aut ut ipse Deus ex ea delectetur; — *a.* insulsum est ad Dei laudem requiri talem errorem, vel ad hominis delectationem requiri, vel ad Dei delectationem posse quidquam conferre; *e.*

b) *repugnat sapientiae* idem simul velle et nolle, simul facere et impedire; *a.* ita egisset Deus creando naturam rationalem...; *e.*

prob. min. Natura rationalis ad veritatem acquirendam nata est, eaque perficitur (ut patet ex ejus naturali tendentia); *e.* Deus eam creando vult hunc finem ut veritate perficiatur; — *a.* hunc finem ipse nollet et impediret si...; *e.*

Scholion. Quaeritur utrum repugnet etiam ut *mali genii* operationi tribuantur sensationes, corporibus non existentibus. — R. Ille genius aut esset a Deo independens aut dependens; — si prius, abibimus in absurditates polytheismi et atheismi; — si posterius, repugnat ut Deus verax bonus

e. et tua erit. — b) ex inductione ab aliis plurimis sensationibus, quae semper constanter idem testatae, et conformes cum sensationibus omnium aliorum hominum. — c) ex naturali et invincibili propensione judicandi res ita esse ut sensus, si bene ordinentur, eas exhibent.

2° *Certitudinem philosophicam* : a) ex absurditate intrinseca scepticismi, qui vitari non poterit nisi admittatur veracitas sensuum et existentia corporum. — b) ex Dei veracitate et sapientia, quae non possit nos invincibiliter fallere, universaliter et constanter (supponitur hic existentia Dei, cfr. theodic.).

3° Est ergo certitudo haec physica, et immediate ad metaphysicam reducibilis...

Schol. 2^m *Quid de hallucinantium phantasmatis*, saepe non minus vividis quam sensationes externae sint? — R. Hallucinantibus aut manet usus expeditus omnium facultatum, aut non; — *si manet* : possunt per reflexionem, per sensus externos, per comparisonem cum aliis hominibus, discernere phantasmata falsa a veritate; — *sin autem* : sunt potius amentes; — imo etiam tum error erit de casibus particularibus, non de universa corporum omnium existentia.

Coroll. generale. Ergo testimonium sensus externi de existentia corporum a nobis distinctorum est ab omni errore immune.

Propositio 33.

Testimonium sensus externi de corporum sensibilibus propriis est ab omni errore immune.

Notiones. 1) *Sensus externi* : agitur de sensationibus prout sunt repraesentativae qualitatum sensibilibum in corporibus existentium.

Testimonium sensuum est solum de praesentia sensibilibum, non de eorum natura (de qua cfr. cosmolog.).

Sensibilibus propriis : iis qualitibus corporum, quae per singulos seorsim sensus externos percipiuntur; — ea sunt pro visu : colores; — pro auditu : soni; — pro odoratu : odores; — pro gustu : sapes; — pro tactu : mollities et durities, laevitas et asperitas, frigus et calor.

Ab errore immune : dummodo a) sensus sit bene dispositus, et b) iudicium fiat immediatum.

2) *Sensus bene dispositus* dicitur : si a) est sanus, i. e. ex intrinseca organi conditione aptus ad objecta bene percipienda, — b) si est rite applicatus, i. e. ita cum objecto opportune conjunctus, ut percipere hic et nunc distincte possit.

Non bene dispositus : si est impedimentum in organo vel in medio. — Cognoscere possum meos sensus esse bene dispositos : a) ex harmonia plurium sensationum mearum variis temporibus, vel variis sensoriis habitatum; — b) e comparatione mearum sensationum cum ceterorum hominum sensationibus.

3) *Judicium immediatum* est quod aliud objectum non habet nisi id quod sensus testatur; — *mediatum* esset quod de alio objecto concluderetur post sensus testimonium.

Prob. 1° Sensus externi sunt homini media naturalia cognoscendi de sensibilibus propriis omnia quae ejus interest cognoscere; *a.* si ita est, sensus bene dispositi circa proprium objectum falli non possunt; *e.*

Ad maj. a) Datur in homine invincibilis propensio judicandi rem ita esse, quoties sensus bene dispositus rem ita refert; — b) item invincibilis propensio recurrendi ad testimonium sensuum, quoties inquirere vult qualis sit res; — c) neque ad aliud cognoscendi medium, natura duce, recurrit, quoties sensum habere bene dispositum sibi conscius est.

Prob. min. (si ita est). Secus medium illud naturale nos duceret per se in errorem invincibilem; — *a.* 1) sequeretur inde scepticismus universalis, — 2) refunderetur ille error invincibilis in Deum naturae auctorem; *e.*

Prob. 2° Sensationum, ut sunt in nobis, causa sunt objecta externa; *a.* effectui proportionata esse debet causa; *e.* ubi tales sunt sensationes, talia sunt objecta.

Ad maj. Si sensus est bene dispositus, nulla datur alia ejus modificationis causa quam ipsum objectum externum; *e.*

Ad min. Quale operari, tale esse; seu : nemo dat quod non habet; *e.* objectum non potest aliter apparere ac est (N. B. agitur de objecto proprio sensuum).

Coroll. 1^m Ergo etiam sensus male dispositus, dummodo hujus malae dispositionis conscius sim, fons mihi cognitionis verae esse potest; nam per rationem erit corrigendum testimonium immediatum sensus quod in se est falsum, ... neque eruendus est oculus luscus!...

Coroll. 2^m Ea determinatio materialis (immutatio, modificatio) quam producit objectum externum in organum vivens, dicitur *species sensibilis impressa*; — reactio sensus, seu facultatis viventis, et juxta speciem impressam percipientis objectum externum, dicitur *species sensibilis expressa*; haec est ipse actus cognoscendi, quatenus est aliquid in cognoscente productum. — Quae sit objective natura speciei impressae, varie pro vario suae scientiae stadio explicarunt physici et physiologi (Cfr. psycholog.).

Objic. 1° Docent hodie physici qualitates sensibiles non esse in corporibus quales percipiuntur. — R. *d.* docent, et valide probant, *n.*; docent et pro probatione afferunt gratuitas et impossibiles hypotheses, quibus suppositis, calculo mathematico cetera jam aptantur, *c.* (Cfr. cosmol.).

Objic. 2° Docent hodie physici et physiologi, structuram organorum apud omnes homines (a fortiori, apud omnia animantia) non esse eandem etiam quoad minima; — *a.* a structura organorum necessario pendet eorum modificatio, ac sensatio; — *e.* non eadem est apud omnes homines sensatio, ac proin saepissime et apud plurimos falsa. — R. *ad maj.* docent et quidem vere, *c.* — *d. min.* pendet modificatio, *c.*; pendet sensatio, *sd.* si immediate

modificationem sentiremus (visionem videremus, tactum tangeremus...), et ea mediante ad objectum externum pertingere deberemus, *c*; si illam (teste sensu intimo) non sentimus sensu externo, sed immediate objectum externum, *n*. (Cfr. psychol.).

Propositio 34.

Testimonium sensus externi de corporum sensibilibus communibus est ab omni errore immune.

Notiones. *Sensibilia communia* sunt eae corporum sensibiles qualitates quae sive per singulos sensus seorsim percipiuntur, sive per plures simul; ea sunt extensio, figura, magnitudo, distantia, motus, quies.

Ab errore immune : dummodo a) sensus sit bene dispositus (sanus et rite applicatus), — b) applicentur plures sensus simul, — c) fiat iudicium immediatum secundum testimonium sensuum.

Prob. 1° Sensus externi plures simul applicati sunt homini media naturalia cognoscendi de sensibilibus communibus quidquid ejus interest cognoscere; *a*. si ita est, sensus externi bene dispositi, et plures simul applicati, circa sensibile commune falli non possunt; *e*.

Ad maj. et ad min. Cfr. argumentum propositionis praecedentis.

Prob. 2° Sensationum ut sunt in nobis causa sunt objecta externa; *a*. effectui proportionata esse debet causa; *e*. ubi plures sensus simul afficit objectum, tale debet esse ut sensationem illam communem producere possit, seu : tale est quale apparet; *e*.

Ad maj. et ad min. Cfr. argumentum propositionis praecedentis.

Ad conseq. v. c. 1) visu percipio colorem in pluribus spatii partibus non interruptis, tactu simul percipio planitiem in iisdem spatii partibus sed non ultra; iudico immediate corpus adesse extensum...

2) Visu percipio colorem successive in pluribus spatii partibus, tactu simul duritiem eadem successione in iisdem partibus, auditu simul percipio sonum eidem successioni congruum; iudico immediate corpus adesse in motu.

3) Visu percipio hominem immotum, tactu solam planitiem : iudico immediate adesse picturam; — vel si percipio hominem moventem se, iudico esse speculum.

Coroll. 1^m Motus iudicabitur jure, si mihi constet me esse immotum; secus corrigere debet ratio perceptionem motus apparentis seu relativi. (Cfr. physic.)

Coroll. 2^m Circa sensibilia communia ordinario sunt applicandi maxime *visus et tactus*; unde illi duo sensus vocantur prae aliis *sensus discretivi*, i. e. quibus maxime discernuntur corporum qualitates sensibiles, et quibus etiam discernuntur sensationum causae externae objectivae a causis internis subjectivis, v. c. auditu percipio sonum, statim visu quaero objectum; quod nisi invenio, iudico mihi aures tinnire subjective tantum.

Coroll. 3^m Sensus externus, quatenus utitur simul pluribus sensoriis circa idem objectum, vocatur etiam *sensus communis*, et invenitur etiam in animalibus aliis.

Coroll. 4^m Multo usu quem fere continuo de rebus ordinariis habemus, fit aliqua sensuum quasi educatio, qua possumus etiam singulorum sensuum fidere testimonio de sensibilibus communibus magis ordinariis, v. c. solo visu percipio distantiam XL pedum circiter; sed erro de distantia X leucarum.

Objic. In demonstratione hujus et praecedentis propositionum, supponuntur ut cognita : natura nostrorum sensuum, et normae in eorum usu servandae; *a*. haec cognitio nequit haberi nisi per sensus externos; *e*. inciditur in circulum vitiosum. — R. *c. maj.* — *n. min.* (habetur per sensum intimum referentem sensationes externas ut sunt facta subjectiva; et perfectius etiam per conscientiam reflexam).

Propositio 35.

Testimonium sensus externi circa sensibile per accidens, non quidem est falsum positive, sed facile in errorem inducit.

Notiones. *Sensibile per accidens* est ipsa substantia quae sensui exhibetur per sensibilia propria et communia.

Substantiam percipere et ejus naturam in se, solius est intellectus; sed quia sensibilia nunquam exhibentur nisi ut praesentia in aliquo substrato, quod dicitur substantia, propterea ipsum hoc substratum aliquo modo attingitur sensu, scilicet per suum accidens sensibile.

Prob. 1^a pars (*non fallitur*). Falsitas positiva ibi dumtaxat est, ubi nota quae rei non inest, repraesentatur ut in re praesens; *a*. circa sensibile per accidens, sensus non refert notam alienam rei; *e*.

Prob. min. Sensibile per accidens est ipsa substantia quatenus exhibet sensui, non propriam suam naturam, sed sua accidentia sensibilia; *a*. circa haec accidentia sensibilia sensus non falluntur; *e*.

Ad min. Haec accidentia sensibilia sunt sensibilia propria vel communia sensuum.

Prob. 2^a pars (*facile inducit*). Ubi accidentia sensibilia (saltem aliqua) sunt prorsus eadem, sensus refert prorsus eodem modo (saltem quoad illa); *a*. talibus sensibilibus possunt subesse substantiae prorsus diversae; *e*.

Ad min. v. c. rosa flos vividus, — rosa lignea apprime sculpta et colorata, — rosae imago coram speculo concavo.

Coroll. Ergo si quis error habebitur, is refunditur in intellectum temere iudicantem; — occasionaliter tamen refunditur in sensum.

§ 3. DE IMAGINATIONE ET MEMORIA.

Propositio 36.

Imaginatio per se quidem non fallitur, sed facilem reddit errorem.

Notiones. *Imaginatio* seu *phantasia* est facultas sensitiva formandi sibi per repraesentationem idola quaedam sensibilia, sive objectorum antea per sensationes perceptorum, sive aliorum quae ex habitis sensationibus fingere potest.

Imaginatio non est sensus aliquis, sed dicitur facultas sensitiva, quia ex ipso sensu dependet, et per organum materiale (cerebrum, ut physiologis videtur) exercetur. Est ergo facultas apprehensiva, imo etiam inventiva.

Per se : si sana, et si *judicium immediatum* sit solum juxta apprehensionem. — Sana erit imaginatio si in organo sano, et si ex circumstantiis non ultra modum excitata.

Prob. 1^a pars (*per se non...*) *Imaginationis officium* est aut fingere novas, aut revocare jam notas imagines ex sensationibus habitis; *a.* in utroque per se non fallitur; *e.*

Ad min. a) Si imagines notas fideliter reddit..., patet.

b) Si non illas fideliter reddit, sed fingit novas, imaginatio, teste experientia, si bene est disposita non refert imagines a se fictas ad ordinem objectivum ut existentes...

Prob. 2^a pars (*facilem reddit...*) 1° *Imaginatio inter ceteras facultates sensitivas hoc proprium habet, quod non pendet a praesentia objecti; a.* ex omnium aliarum usu facultatum, assueti sumus perceptiones nostras referre ad ordinem objectivae praesentiae; *e.* etiam istas, nisi attendat intellectus, pronum erit erronee referre...; *e.*

Prob. 2° Ut errorem inducat facultas sensitiva, sufficit eam non esse sanam, et de hac praesenti mala dispositione non actualiter satis constare; *a.* *imaginationem non esse sanam facile contingit, et difficilius quam de aliis sensibus constat; e.*

Ad min. 1) *Organum totum est internum; e.* minus ipsum examini subjacet quoad conformationem et sanitatem... (imo adhuc nesciunt medici quae requiratur vel melior sit cerebri conformatio et dispositio).

2) Post vividiores aliquam sensationem veram, sufficit saepe minima circumstantia, ut in nova sensatione ultra modum afficiatur imaginatio, v. c. ab inimico mala passus, postea video alium hominem similiter ambulans: hunc mihi refert imaginatio ut male mihi volentem; atque haec vocatur *associatio phantasmatum.*

Propositio 37.

Testimonium memoriae positive falsum esse nequit.

Notiones. 1) *Memoria generatim* est facultas recognoscendi affectiones suas praeteritas, ut suas, et ut praeteritas. Consideratur hic in suo actu, non in sua natura (de qua cfr. psychol.) — est duplex : sensitiva, intellectualis.

2) *Actus memoriae sensitivae* duo elementa includit : a) *imaginationem rei antea perceptae*, — b) *imaginationem affectionis subjectivae ex illa re antea habitae*; — quae duo percipiuntur *per modum unius concreti* : v. c. bestia domita percipit domitoris bacillum et adustionem propriam per modum unius, quasi dicas : dolorem subjectivum ita vestitum coloratum loquentem...

3) *Actus memoriae intellectivae* includit item : a) *perceptionem rei jam ante perceptae*, — b) *perceptionem hanc rem jam antea fuisse perceptam* : v. c. legi librum; nunc percipio res quas legi, et me eas legisse.

4) Ergo differt memoria a sensu intimo et conscientia, eo quod conscientia percipimus affectiones proprias praesentes, memoria praeteritas.

5) Ut habeatur actus memoriae, requiritur aliqua facultatis exercitatio; haec aliquando habetur *spontanea* ex perceptione nova ejusdem rei, vel rei cum illa connexae; — vel habetur *voluntaria* ex imperio voluntatis. — Spontanea est ordinario magis confusa reminiscentia rei, minus attendendo ad affectionem subjectivam olim habitam.

6) Probatio hujus propositionis magis explicite pertinet ad memoriam intellectualem, quia memoria sensitiva magis immediate reducitur ad imaginationem, et videtur minor fuisse disputatio adversariorum.

Prob. Illa est admittenda auctoritas ut verax, quae 1) summa evidentia nititur, — 2) sine contradictione impugnari nequit, — 3) fundamentum est aliquomodo totius ordinis humanae vitae, — 4) essentialis est humanae naturae; — *a.* tale est testimonium memoriae; *e.*

Prob. min. per part. 1) (evidentia). Memoriae testimonium si debitis ornatur conditionibus, includit : a) *perceptionem claram, distinctam*, — b) *ipsius perceptionis praeteritae propriae, ut propriae, et ut praeteritae*; — *a.* sic habetur evidentia; *e.*

2) (*impugnari nequit*). Nulla potest emitti propositio quin hoc ipso praesupponatur memoria; *a.* negatio veracitatis memoriae, ipsa jam esset aliqua propositio; *e.*

ad maj. a) In rigore, tempus praesens est indivisibile momentum, atque vix aut non percipi potest; *e.* dum praedicatum affirmo, jam subjectum non percipio nisi per memoriam.

b) Propositio constat verbis; *a.* horum significationem nec ipse loquens, nec audiens intelligit nisi per memoriam; *e.*

c) Etiam *judicium internum*, cujus propositio signum est externum, praesupponit ideas, earumque comparationem, unde percipiatur earum identitas vel diversitas; *a.* haec percipi nequit nisi supponatur per memoriam retineri ideas; *e.*